

ALGUNS MOTS D'ORIGEN ARÀBIC

Un dels tributs que l'autor d'una obra molt extensa ha de pagar a la pròpia limitació, és la deficiència en qüestions de detall, on no s'ha pogut impedir una omisió o una errada que en treballs més breus hauria estat més fàcil d'evitar. El qui no s'hi hagi trobat, no es podrà imaginar el joc de sentiments contrariosos que experimenta el qui emprèn una d'aquestes obres superiors a les forces normals de l'individu: una obra de la qual és alhora el gaudidor i la víctima. El goig de contemplar com l'obra creix, l'esperança de veure-la acabada, alternen i es barregen amb la impotència contra les qüestions obscures i amb la depressió davant la llunyanesa d'un acabament feliç.

I quan, per un miracle combinat de l'esforç i de les circumstàncies, s'ha aconseguit de dur l'empresa a bona fi, encara ens queda el corcò d'anar descobrint, en l'obra entranyablement estimada, aquells defectes que no vam ésser a temps d'evitar. Concretament en l'aspecte de les etimologies succeeixen coses desesperants: un hom es trenca el cap per descobrir l'origen d'un mot i no arriba a assolir-ho; publica el llibre amb aquell buit que ja sembla inevitable; i qualsevol dia, una revisió més sortosa que les investigacions anteriors, o simplement la casualitat, li ofereix la solució que abans, amb tot l'esforç, no s'havia obtingut.

Ja n'he donat altres mostres, d'etimologies no aconseguides quan redactava el *Diccionari Català-Valencià-Balear*, i que, no gaire més tard, m'han aparegut amb viva claredat, com és el cas dels mots *rall* (del llatí *r e t i a c u l u m*) i *reol* (de *r e t i o l u m*), que he exposat en el «Bollettino dell'Atlante Linguistico Mediterraneo».

En el treball present, dedicat al Mestre Pompeu Fabra, vull donar a conèixer el possible origen aràbic d'alguns mots catalans que en el *DCVB* apareixen sense etimologia o amb una de menys probable que la que ara proposo. No cal dir que faig aquesta proposta amb totes les reserves que una llarga experiència m'aconsella i amb l'esperança que els arabistes com-

pletin i potser rectificuin documentadament aquesta incursió, ensems modesta i agosarada, dins llur domini.

I

EIVISSENC **edri**

D'aquest nom de planta, el *DCVB* dóna aquesta informació:

«EDRI, f. Planta de l'espècie *Thapsia garganica*, de tronc un poc estriat, fulles llustroses bi- o tripinnades, flors grogues, fruit estriat i escotat; forma una espiga semblant a la de la canyamussa, però amb el cor filamentós, i serveix per a encendre cigars i pipes (eiv).; cast. *mecha de cañavana*.
Fon.: **edri** (Eivissa).»

El nom *edri* apareix com a eivissenc en la *Flora* de Barceló i Combis.¹ Me n'ha confirmat l'existència el folklorista eivissenc Joan Castelló i Guasch. No he trobat rastres de tal nom a Mallorca ni a Menorca, i la localització que Barceló dóna de la planta *Thapsia garganica* és exclusivament eivissenca. Sembla que el seu hàbitat típic és el Nord d'Àfrica des d'Alger cap a l'Est, i les illes de Creta i Rodes. També es troba a la Península Ibèrica, a llocs àrids de la regió murciana i d'Extremadura. La *Flore de la France* d'H. Coste no la registra com a existent a França.² Els tractats de botànica descriptiva de Catalunya tampoc no citen aquesta planta com a vivent al país, on, en canvi, tots fan constar l'existència de l'espècie *Thapsia villosa*. La *Flora Catalana* de Cadevall i Sallent, en descriure aquesta espècie, hi posa, en nota, una petita referència a la *Thapsia garganica*, on es limita a citar el nom que li donen els algerins.

El nom *edri* presenta gran semblança de forma i de significat amb el mot aràbic *adrijs*, que figura com a equivalent a «Thapsia» en el *Tractat dels simples* d'Ibn-al-Baitâr, citat per Dozy.³ Es tracta d'una obra que, segons el mateix Dozy, ha estat tramesa en còdexs d'escriptura dubtosa, però el mot eivissenc *edri* fa suposar que la forma *adrijs* del text aràbic és exacta o molt acostada a l'exactitud.

1. FRANCISCO BARCELÓ I COMBIS, *Flora de las Islas Baleares* (Palma 1879-1881), 197.

2. VEGEU: H. COSTE, *Flore descriptive et illustrée de la France*, II (Paris 1901), 166; JUAN TEIXIDOR Y COS, *Flora Farmacéutica de España y Portugal* (Madrid 1871), 886; ANTONIO CIPRIANO COSTA, *Introducción a la Flora de Cataluña* (Barcelona 1877), 96; JOAN CADEVALL I ÀNGEL SALLENT, *Flora de Catalunya* (Barcelona), III, 27.

3. R. DOZY, *Supplément aux dictionnaires arabes* (Leyde 1881), I, 14.

II

MALLORQUÍ **engandores**

L'operació de porgar els cereals, després de la batuda, es fa damunt l'era, amb un *erer*, garbell gros que, col·locat horitzontalment o un poc inclinat entre els dos extrems d'un garrot forcat, es fa anar i venir acompassadament per fer passar els brins, la polsegada i altres impureses.

El mot *erer* és evidentment un adjectiu substantivat, derivat d'*era*. Ha passat al castellà amb la forma *arel*. D'*erer* s'ha format per derivació el verb *ererar* (en castellà *arelar*), usat a totes les regions catalanes peninsulars i insulars, fora d'Eivissa i d'algunes comarques del País Valencià, on ha predominat la forma *erejar* (contracció haplògica d'*ererejar*).

El garrot forcat que sosté l'*erer* durant l'operació d'*ererar*, té, en alguns pobles de Mallorca, el nom d'*eradores* (derivat normal d'*ererar*), però és més estesa una forma haplògica *eradores* (a Menorca i a quasi tot el Pla de Mallorca). A Tortosa tenim recollida la forma masculina i singular *erador*; a Eivissa diuen *erejadors*, i a la Ribera del Xúquer és viva la forma *erejadora*. Tots aquests derivats d'*ererar* o d'*erejar* tenen llur àrea de difusió a les Balears i a la part meridional del territori continental de llengua catalana. En altres indrets del català on es desconeixen aquells derivats, s'usen els seus equivalents *passador* i *passadora*, i en alguns llocs s'usa el mot *cabra* (vegeu la localització d'aquests mots en els articles respectius del DCVB).

Quatre formes d'*eradores* (de Catalunya, València, Mallorca i Eivissa) apareixen representades en un gravat de l'article *Worfeln und Verwandtes in den Pyrenäen*, de Fritz Krüger.⁴

Fins ací tot és normal; però els pagesos vells de Manacor (en el Pla de Mallorca), per a designar les *eradores*, empen una curiosa i sorprenent variant: *engandores*.⁵ Diversos lingüistes l'han estudiada, provant inútilment de descobrir-ne l'origen. Leo Spitzer intenta de treure'l de l'àrab *alkandora*, nom d'una espècie de camisa usada en l'Edat mitjana,⁶ cosa que, en principi, topa amb dificultats semàntiques serioses per l'absència total de semblança entre el significat de 'camisa' i el de 'garrot o barra'.

4. «Miscelánea Filológica dedicada a D. Antonio M. Alcover» (Palma de Mallorca 1932), 521.

5. Vegeu PIERRE ROKSETH, *Terminologie de la culture des céréales à Majorque* (Barcelona 1923), 155.

6. LEO SPITZER, *Lexikalisches aus dem Katalanischen und den übrigen iberoromanischen Sprachen* (Genève 1921), 70.

Krüger va insinuar la possibilitat que *engadores* fos una contracció d'*enganadores*, derivat d'*enganar*;⁷ però ell mateix va renunciar a aquesta explicació quan en la seva obra *Die Hochpyrenäen*, en registrar els noms catalans de les eradores, posa un signe d'interrogació (<?) en el lloc corresponent a l'etimologia de la forma *engadores*.⁸

Avui crec haver trobat una explicació plausible d'aquesta forma tan estranya. Cal partir, fonamentalment, del mot *ereradores* o *eradores*, usual a tota la planura mallorquina. El fet que a la mateixa comarca hi hagi qui diu *engadores* té tot l'aspecte de representar una variant d'*eradores*, produïda per una influència analògica de tipus local que ha actuat només en una comarca molt reduïda.

Aquesta influència podria ésser d'ordre onomatopèic, del moviment de vaivé que s'imprimeix a l'erer damunt la barra forçada. El soroll de vaivé s'imita sovint, en el llenguatge, per grups formats de consonant oclusiva + nasal + consonant oclusiva. A Menorca s'usa l'adverbi *deng-deng* (no registrat en el *DCVB*) per expressar el moviment continuat i repetit d'un cos que fa camí; el seu derivat és el verb *endengar*. Altres mots de formació semblant són *dengalendenga* i *dinguindaina*. La capacitat per a formar vocables d'aquest tipus és afavorida per mots d'estructura anàloga i d'ús molt freqüent, com són els que signifiquen el vaivé i el so de les campanes (*dang-dang*, *dong-dong*, *ding-ding*). N'hi ha casos abundants en altres llengües: en són exemples l'italià *dondolare*, *dondolona*, el castellà antic *dinguilindón*⁹ i *dingolondángolo*¹⁰ i una multitud de mots gallo-romànics que apareixen registrats en el Diccionari etimològic de Wartburg sota els radicals onomatopèics *d a n d -*, *d i n d -*, *d o n d -* i *g o n g -*.¹¹

L'onomatopeia pot haver influït en la deformació d'*ereradores* en *engadores*; però crec que el primer fonament de deformació no és l'onomatopeia, sinó el creuament amb un mot àrab avui inexistent en el nostre romanç: *a l - k a n d a r a*, que Pedro de Alcalá traduïa per «percha» i que, més concretament, designava la barra damunt la qual es posava el falcó o altre ocell de caça; «perche, chevalet où se repose l'oiseau de fauconnerie», segons Dozy.¹² És l'*alcándara* del castellà me-

7. «Zu enganyar (enganar) el temps sich die Zeit vertreiben?» (FRITZ KRÜGER, *Worfehn und Verwandtes in den Pyrenäen*, 524).

8. FRITZ KRÜGER, *Die Hochpyrenäen*, C II (Hamburg 1939), 370.

9. «Por ver si soy capon me dexeis decir dos palabras con el dinguilindón» (*La Lozana Andaluza*, mamotreto xiv).

10. Usat per Rojas Zorrilla (cf. F. RODRÍGUEZ MARÍN, *Dos mil quinientas voces castizas y bien autorizadas...*).

11. FEW, III, II, 81, 138; IV, 51-52. Vegeu també V. GARCÍA DE DIEGO, *Diccionario de voces naturales* (Madrid 1968), sobretot pàgs. 300-303 i 342.

12. Dozy, *Supplément*, II, 492.

dieval (les famoses «alcandaras vazias» del començament del *Cantar de Mio Cid*), que en el segle XVII apareix escrit també *alcándora* en castellà i portuguès «por influjo de *alcandora*», segons Coromines.¹³

Aquest *alcandora*, nom d'una espècie de camisa, ben documentat en castellà i en català antic (segles XIV i XV), pogué determinar, efectivament, el canvi d'*alcándara* en *alcándora* i fins i tot en la forma plana *alcandora*; i aquest mot, amb el significat de «perxa damunt la qual es posaven els ocells de falconeria», podia molt fàcilment influir, per semblança semàntica, sobre el mot que significava «perxa damunt la qual es posava el garbell», i fer que el nom normal *eradores* es convertís en *engadores* (amb ajut o sense de l'element onomatopèic). És tractaria, així, d'un vocable tècnic de la caça que hauria passat a la nomenclatura agrícola gràcies a una doble semblança: la de la terminació (-dora) amb *eradores*, i la del significat de «perxa bifurcada», comú a les *eradores* i a l'*alcándara* o **alcandora* dels falconers. Segons Menéndez Pidal, l'*alcándara* era una «percha para colgar ropa o poner las aves de caza».¹⁴ Sembla que una perxa destinada a penjar roba, o havia de col·locar-se horitzontalment, o bé, si es posava vertical, havia de tenir una bifurcació o un travesser horitzontal, com en tenia l'*alcándara* dels falconers i com en tenen les *eradores*; i de tota manera, el fet de penjar-hi roba coincidia amb l'ús de penjar l'erer damunt les *eradores*.

El procés, doblement analògic, deu haver estat aquest:

1) L'arabisme *alcándara* o *alcándora*, poc usat — pel fet d'ésser un tecnicisme d'una professió tan restringida com era la falconeria, pròpia de les classes aristocràtiques —, hauria sofert la contaminació d'*alcandora* — nom d'una mena de camisa moresca, també d'ús poc freqüent — i s'hi hauria assimilat, convertint-se en *alcandara* o *alcandora*.

2) L'*alcandora* 'perxa de falconer' hauria exercit una atracció sobre el mot *eradores*: atracció provocada, d'una banda, per la semblança d'aspecte de la perxa del falconer amb la perxa d'ererar, i d'altra banda, per la identitat de terminació dels mots: *eradores*, *alcadores*.

3) En virtut d'aquesta atracció, *eradores* hauria estat substituït per *alcadores* amb el sentit de 'perxa d'ererar'. *Alcadores* s'hauria convertit en *encadores* per un canvi de l'*al-*, en *an-* o *en-*, que és freqüentíssim en mots que tenen aquest *al-* procedent de l'article àrab (cf. les formes *engerra* de *algerra*, *ancolla* de *alcolla*, *angorfa* de *algorfa*, etc.). Aquesta nasalització de *al-* en *an-* deu haver estat afavorida per la gran freqüència del prefix romànic *en-* (pronunciat *an-* a moltes comarques del

13. DCELC, I, 95.

14. R. MENÉNDEZ PIDAL, *Cantar de Mio Cid: Texto, Gramática y Vocabulario* (Madrid 1908-1911), 448.

català occidental i valencià), tal com en castellà l'article aràbic *al-* en perdre la *l* per assimilació a la consonant següent (inicial de mot) va ésser interpretada com si fos la preposició *a* o el prefix *a-*.¹⁵

La sonorització d'*encand-* en *engand-* no és estranya si tenim present l'aspecte onomatopèic de l'oscil·lació del garbell: l'onomatopeia del vaivé es representa més normalment pel radical *gand-* que per *kand-*. Però encara és més probable que la sonorització no tingués res a veure amb l'onomatopeia, sinó que representés un canvi produït espontàniament en el mot aràbic abans de la seva interferència amb el català *eradores*.

Aquesta probabilitat no és purament hipotètica, ans es funda en dades positives i documentals. Al costat de la forma normal *alcandora* (=camisa), apareix en català antic la variant *algandora*, citada per Aguiló.¹⁶ El viatger anglès Wingfield, en la seva obra *Under the palms in Algeria and Tunis* (1868), escriu *gondoura* per representar l'àrab *k a n d o r a*.¹⁷ La duplicitat de sons del *ka* pronunciat *k o g* segons en quines èpoques i en quins països, és un fet que els arabistes han constatat repetidament:

«Beaucoup d'Arabes, ceux de Mascate, par exemple, confondent la prononciation de cette lettre avec celle du gain: cette même prononciation est ordinaire dans les États du Maroc.»¹⁸

«Fara la oclusiva postvelar han de suponerse en el hispanoàrabe dos valores fonéticos: uno *sonoro* y otro *sordo*, que pueden reproducirse aproximadamente por *g* y *q*. La pronunciación de *ق* = *g*, hoy corriente entre todos los beduinos del dominio lingüístico árabe, ha de considerarse como la más antigua, al lado del fonema *ق* = *q*, propio de las hablas ciudadanas y de la lengua literaria (escuela alcoránica).»¹⁹

Tenim, doncs, que la pronúncia *algandora* per *alcandora* era perfectament normal en certs dialectes hispano-àrabs i ho és encara avui al Marroc, i per tant, no calia més que el canvi d'*al-* en *an-*, normalíssim en els arabismes catalans, per a donar exactament *angadores* (o el seu homòfon *engadores*) en el llenguatge dels vells agricultors manacorins.

15. Vegeu MARIA GROSSMANN, *Observaciones sobre los arabismos con la aglutinación del artículo árabe «al-»*, *RRL*, XIII (1968), 144. Per a interessants observacions sobre la conservació o supressió de l'article aràbic, vegeu J. M. SOLÀ-SOLÉ, *El artículo «al-» en los arabismos del iberorrománico*, *RPh*, XXI (1967-68), 275-285.

16. *Diccionari Aguiló*: Materials lexicogràfics aplegats per MARIAN AGUILÓ I FUSTER..., I, 59.

17. Dozy, *op. cit.*, II, 410.

18. SILVESTRE DE SACY, *Grammaire Arabe*³ (Tunis 1904), I, 21.

19. ARNALD STEIGER, *Contribución a la fonética del hispanoárabe y de los arabismos en el ibero-románico y el siciliano* (Madrid 1932), 208-209.

III

CATALÀ *lloba*, *lleba*, *barralleba*

Dels cinc articles *lloba* del *DCVB*, només el primer ('llop femella') duu indicada l'etimologia. Del llatí *l ũ p a*, és clar. El segon, *lloba* com a nom de vesta talar, ha estat estudiat per Coromines en l'article *hopa* del seu Diccionari,²⁰ amb gran sagacitat, però sense arribar a una conclusió etimològica segura. El quart (*lloba* o *llobacarda* com a nom d'una planta del gènere *Cirsius*) i el cinquè (*lloba* equivalent a *llobada*, 'interupció en un solc'), romanen inexplicats, però n'haurem raó i potser en traurem aguller quan no estarem ficats en l'estudi d'etimologies àrbigues.

Aquest és justament el cas — que intentaré de dilucidar — del tercer article *lloba* del *DCVB*, que porta aquesta definició:

«Peça de ferro plana, que forma part del pany d'una porta o d'un caixó, i que es mou per mitjà de la clau i serveix per a tancar i obrir; cast. *falleba*».

L'àrea de difusió del mot, segons les dades del *DCVB*, es troba a dues poblacions urgellenques de nom típicament àrbig — Aitona i Massalcoreig — i a dues regions tan fortament arabitzades com són el País Valencià i l'illa d'Eivissa. La documentació que el *DCVB* dóna d'aquest mot *lloba*, amb les seves locucions *pany de lloba* i *clau de lloba*, pertany també — amb una sola accepció — a la zona valenciana, a Eivissa i a Menorca (illa també rica en substrat islamita).²¹ Del punt de vista geogràfic resulta, doncs, afavorida la hipòtesi de l'origen àrbig del mot.

Sembla, però, que aquesta hipòtesi es contradiu amb la definició que els diccionaris castellans donen de *cerradura de loba* (evidentment paral·lela del nostre *pany de lloba*). «La que tiene los dientes de las guardas semejantes à los dientes del lobo. Traheho Covarr. en su Thesoro. Lat. *Dentata sera lupata*», segons el *Diccionario de Autoridades*,²² i repetit després en totes les edicions del diccionari acadèmic i dels altres lèxics castellans.

Si *loba* en la locució *cerradura de loba* és la forma femenina de *lobo*, caldrà considerar que la *lloba* del *pany de lloba* és el femení de *llob*, i per

20. *DCELC*, II, 939-940.

21. Els textos on figura el mot *lloba*, citats en el *DCVB*, són: un de la cancelleria d'Alfons IV, de l'any 1417, referent a Barcelona; un del *Spill* del valencià Jaume Roig; un de 1463, de l'Arxiu General del Regne de València; un de 1555, de l'arxiu de Maó, i un del segle XVII de l'arxiu d'Eivissa.

22. *Diccionario de Autoridades*, IV (Madrid 1734), 427.

tant, una aplicació metafòrica del *loba* article primer del *DCVB* (< llatí *l ũ p a*). Ara bé, aquesta aplicació no és segura, no sols per la circumstància de la difusió de *loba* en les zones arabitzades, sinó també pel fet que en àrab del Marroc i d'Alger es troba el mot *l ũ b a* amb el significat genèric de 'pany, tancadura' («serrure» en Hélot, «cerradura» en Lerchundi).²³ Val a dir que en el *Vocabulista* figura *l u b b a* (al costat de *d ĩ b a*) com a equivalent aràbic del llatí *lupa*,²⁴ la qual cosa indica que aquest mot llatí havia entrat a terres musulmanes, probablement a través dels mossàrabs. El *l ũ b a* amb el significat de 'tancadura' també podria ésser un mot del romànic espanyol adoptat pels moros d'Àfrica del Nord, però fa estrany que un mot tan especialitzat dels serrallers espanyols hagi pogut difondre's en terres islàmiques amb un sentit estès a tota mena de panys de tancar. Aquesta dificultat augmenta pel fet de trobar-se *l ũ b a* amb el significat de «serrure» a la *Grammatica linguae Mauro-Arabicae* de Dombay, publicada a Viena l'any 1800, segons citació que en fa Dozy en el seu *Supplément*, II, 555.

Si a això afegim que la *loba* del català occidental i del valencià no és una peça dentada, sembla poc probable que es pugui definir, com es fa en els diccionaris castellans, a base de la semblança de les dents amb les del llop. Antics textos castellans ens inclinen a fer la *cerradura de loba* equivalent a *pany de coh*, com es veu en aquesta frase: «No quiero que mi nacimiento sea de golpe, como cerradura de loba».²⁵ Tot plegat fa sospitar si aquella definició «dentària» no serà una explicació adaptada a la semblança d'un mot amb un altre, imaginada per Covarrubias i fàcilment admesa en els diccionaris posteriors.²⁶

El *DCVB* tradueix *loba* pel castellà *falleba*, cosa que deu ésser una badada de què m'he d'acusar, perquè els diccionaris castellans defineixen *falleba* com a «varilla de hierro acodillada en sus dos extremos, sujeta en varios anillos y que puede girar por medio de un manubrio, para cerrar las ventanas o puertas de dos hojas, asegurando una con otra, y ambas al marco, donde se encajan las puntas de los codillos».²⁷ Segurament la semblança de *loba* amb *lleba* em va fer caure en aquest error de traducció.

23. HÉLOT, *Dictionnaire de poche français-arabe et arabe-français* (Alger), citat per Dozy, *Suppl.*, II, 555; JOSÉ LERCHUNDI, *Vocabulario español-arábiga del dialecto de Marruecos* (Tànger 1892).

24. *Vocabulista in arabico*, ed. SCHIAPARELLI, 464.

25. *La Picara Justina*, parte 1.ª, cap. 1.º

26. Covarrubias no porta *cerradura de loba* com a article especial, sinó que en l'article *lobado* posa aquesta frase: «Cerradura de loba se dixo a similitud de los dientes del lobo, que son sus guardas» (*Thesoro de la Lengua Castellana*, foli 527; pàg. 770 de l'edició RIQUER, Barcelona 1943).

27. *Diccionario de la Real Academia Española*.

Això em porta a parlar del català *lleba*, *falleba* i *barralleba*,²⁸ que són precisament els vertaders equivalents semàntics del castellà *falleba*. Segons les dades de localització aportades per A. Griera,²⁹ *barralleba* s'usa a l'Empordà, la Selva, el Lluçanès i la Plana de Vic, i *falleba* a Aitona, Tortosa i gran part del País Valencià. Ens trobem, doncs, que *barralleba* és típic del català oriental i *falleba* ho és de l'occidental i del valencià. La forma *lleba*, segons el mateix Griera, ocupa una gran extensió de l'oriental i de l'occidental, però no consta que existeixi al País Valencià.

Coromines explica el català *lleba* i *barralleba* com a castellanismes quan, parlant del castellà *falleba*, diu: «En castellano debió de existir una variante antigua **halleba*, pues sólo ésta puede explicar el cat. *lleba* o *barra-lleba*, ambos sinónimos de *falleba*, que difícilmente podrían comprenderse como arabismos directos».³⁰ Segons això, el català *lleba* seria pres d'aquest **halleba*, que ja havia estat suposat existent per Baist;³¹ i reforçant el sentit d'aquest mot amb el català *barra* s'hauria format el compost *barra-lleba*. Encara que no ho diu expressament, cal suposar que Coromines considera que el català *falleba* és també un castellanisme, cosa ben versemblant.

L'etimologia que proposà Eguílaz³² i ha estat admesa pels arabistes posteriors (Steiger, Coromines) és l'àrab $\chi a l l \bar{a} b a$, 'baldelló'. És molt admissible, perquè, encara que la *falleba* i el baldelló siguin dos objectes bastant diferents de forma, el fet de servir tots dos per a tancar portes finestres mitjançant un moviment de rotació pot haver determinat una confusió semàntica de l'arabisme en ésser adoptat pels mossàrabs.

Coromines diu que $\chi a l l \bar{a} b a$ només està documentat al Marroc (en el *Vocabulario* de Lerchundi) i que manca en els diccionaris de Dozy, Beaussier, Tedjini, etc. Afegeix que no és clara l'explicació semàntica del mot àrab dins l'arrel χ -l-b, car en l'àrab comú i hispànic només es coneix $\chi a l l \bar{a} b a$ amb el significat de 'engany, fallàcia'; però admet que en l'accepció de *falleba* es podria haver partit de mots com $\chi i l b$ 'urpa', $m i \chi l a b$ 'ganxo' i $\chi \acute{a} l a b$ 'disparar una ballesta', segons citacions de Dozy.

Ara bé, és possible que el $\chi a l l \bar{a} b a$ que ha donat *falleba* no sigui precisament un derivat de l'arrel χ -l-b, sinó d'una altra: k -l-b, que

28. El diccionari Fabra escriu *lleba*, *falleba* i *barralleba*, però si ens atenim a la pronúncia del Camp de Tarragona i de les comarques valencianes de parlar no apitxat, sembla que caldria escriure aquests mots amb *v* (*lleva*, *falleva*, *barralleva*).

29. A. GRIERA, *La casa catalana*, BDC, XX, 157 i 159.

30. DCELC, II, 482.

31. Cf. A. STEIGER, *Contribución...*, 230.

32. LEOPOLDO EGUÍLAZ Y YANGUAS, *Glosario etimológico de las palabras españolas de origen oriental* (Granada 1886), 392.

apareix extensament documentada en el *Supplément* de Dozy amb una multitud de derivats que semblen respondre semànticament a la idea de 'girar' (per exemple: *ḵallāb* 'mòbil, variable, versàtil'; *taḵallūb* 'retorn, versatilitat'; *ḵalīb* 'remoure la terra'; *taḵlīb* 'tombarella'); i entre ells, un que és especialment interessant per al nostre cas: el mot *ḵallāba* amb el sentit de «le morceau de fer qui sert à lever le loquet d'une porte». ³³ Aquesta accepció escau al significat de *falleba* almenys tant com el significat de «taravilla» (=baldelló) que té *ḵallāba* en l'àrab del Marroc; del punt de vista semàntic, res no impedeix de suposar que *falleba* podria venir de *ḵallāb*, de l'arrel *ḵ-l-b* 'girar', si tenim present el moviment de rotació de la *falleba* per a tancar i obrir. Ara, del punt de vista fonètic potser ja presenta més dificultat: el *ḵ* inicial es conserva amb el so oclusiu de *k*, tant en els arabismes castellans com en els catalans; ³⁴ per a derivar-se un *falleba* de *ḵallāba* caldria suposar que el *ḵaf* havia sofert un canvi convertint-se en la fricativa *χ*, i així sortiria la *f* per manera normal. Si és possible que hi hagi hagut aquest canvi en l'hispano-àrab, és cosa que els arabistes han de decidir.

IV

VALENCIÀ MERIDIONAL **tagzim**

Crec que l'única notícia que s'ha publicat, fins ara, sobre el mot *tagzim*, és aquest article del *DCVB*, tom X, pàgina 102:

«TAGZIM o TALZIM. m. Oró estret i alt, de liatra d'espert, amb tapadora i quatre anses, que serveix per a portar olives a l'almàssera (Vall de Gallinera, Benilloba, Alcoi); cast. *serón*.

FON.: **tagzím** (Benilloba, Beuiarrés, Benialí); **talzím** (Alcoi).

ETIM.: potser de l'àrab *taǧīn* 'cassola'.»

La localització aproximada del mot, donada pel *DCVB*, el situa en una zona de la regió meridional del País Valencià, que va de NE a SO des de la Vall de Gallinera fins a Alcoi. És una comarca que va ésser molt afectada per l'expulsió dels moriscos, però encara conserva trets abundants del substrat sarraïnesc. Un d'aquests és el mot *tagzim*, enfront del romànic

33. Dozy, *Supplément*, II, 391. Per a estudiar el mateix significat fonamental de girada o rotació és important la informació que duu BEAUSSIER, *Dictionnaire pratique arabe-français*, 558-560.

34. Vegeu A. STEIGER, *Contribución*, 210-212; F. DE B. MOLL, *Gramàtica Històrica Catalana* (Madrid 1952), 159.

Abocant les olives dins el tagzim (Vall de Gallinera).

oró que s'usa a gran part de l'antic regne de València, a la Ribera d'Ebre i a les Balears.

L'ètim àrab *ta ġ in* el vaig proposar amb poca convicció, com es veu per l'adverbi «potser» que l'introdueix en el *DCVB*. Els motius de la meua actitud escèptica eren de dues classes:

a) Motius fonètics. Normalment l'àrab *ta ġ in* hauria passat al català amb la forma *tatǵí*. Un resultat *tagzim* toparia amb la dificultat de la despalatalització del *ç*. Efectivament, aquesta despalatalització no s'ha produït en el mot català *tangí*, que realment ve de *ta ġ in*, i que va ésser estudiat extensament per Coromines.³⁵ La conservació de la nasal *ç* labialitzada en *m*, també seria poc normal, malgrat que n'hi hagi algun cas esporàdic com *magatzem* < *ma ħ z e n*. Ja sabem que les lleis fonètiques no són dogmes i que cada mot té la seva història pròpia; però mentre no es pugui profunditzar en la «vida privada» d'un mot, l'etimòleg ha de prendre per brúixola de la seva investigació allò que en l'evolució dels sons resulta «normal». I en el suposat procés *ta ġ in* > *tagzim* no existia tal normalitat.

b) Motius semàntics. Ni la forma del *tagzim*, ni el material de què és fet, ni la finalitat del seu ús, ofereixen cap semblança amb la cassola. En la foto adjunta, obtinguda l'any 1935 a Benialí (Vall de Gallinera), es pot veure el *tagzim* sostingut per una parella de dones en la posició en què el recipient és col·locat per a llançar-hi les olives que s'han de transportar, i per aquest document gràfic es pot comprovar que no és gaire justificable d'establir una relació entre el *tagzim* i la cassola.

Com que l'ètim *ta ġ in* no em satisfieia, vaig fer noves recerques que avui em permeten de proposar-ne un de més acceptable: l'àrab *ta ḡ s ī m*, que significa 'divisió, distribució'. Dozy duu tres formes que interessin per al nostre cas: *ḡ a s m*, 'dividir'; *ḡ a s ī m*, 'divisor'; *ta ḡ s ī m*, 'divisió'.³⁶ Tenim, doncs, un verb (*ḡ a s m*), un nom d'agent (*ḡ a s ī m*) i un nom d'acció format amb el prefix *ta-* (*ta ḡ s ī m*). El *Vocabulista* atribuït a Ramon Martí porta *ta ḡ s ī m* traduït per «distribuere, dividere», com si fos un verb;³⁷ els diccionaris moderns que conec, com ara Beaussier, fan la distinció entre el verb («*ḡ a s m*, *diviser*», «*ta ḡ s a m* *se partager entre soi, se séparer en deux parties*») i el nom («*ta ḡ s ī m*, *division, partage, distribution*»).³⁸

Per la seva forma, el mot *ta ḡ s ī m* es presta bé a ésser considerat el precedent del valencià *tagzim*. Quant al significat, hi ha una diferèn-

35. *BDC*, XXIV (1936), 46-48.

36. R. Dozy, *Supplément*, II, 346.

37. *Vocabulista in arabico*, ed. SCHIAPARELLI, 65.

38. M. BEAUSSIER, *Dictionnaire pratique arabe-français* (Alger 1871), 544.

cia: el mot àrab és un nom d'acció i el valencià és un nom de recipient. No és, però, gens estrany el pas semàntic de la idea d'acció pròpiament dita a la del lloc on l'acció s'acompleix. El mot francès i català *compartiment* és, en el seu origen, un nom d'acció (= l'acció de compartir), i ha passat a significar cadascun dels llocs on una cosa es comparteix. El mateix verb àrab *ḵs a m* ha donat, a més del nom d'acció *t a ḵ s ī m*, un nom de lloc *t a ḵ s ī m a* que els diccionaris algerins tradueixen per «compartiment».³⁹

És clara, doncs, la possibilitat que el *tagzim* de la Vall de Gallinera i el *talzim* d'Alcoi representin el *t a ḵ s ī m* de l'àrab hispànic medieval. El canvi de *tag-* en *tal-*, que apareix en la pronúncia alcoiana, pot ésser degut a la influència del mot *estalzim* (<llatí *stillicidium*), molt usat a bona part del País Valencià i que, sentit com a estrany pels alcoians (que diuen *folli* més tost que *estalzim*), pot haver fet que modifiquessin inconscientment llur pronúncia d'un mot prou semblant i també relativament poc usat, com és *tagzim*.

FRANCESC DE B. MOLL

Institut d'Estudis Catalans.

39. A. PAULMIER, *Dictionnaire français-arabe (idiome parlé en Algérie)* (Paris 1860), 146.